

Flottan 500 år – kring militärt historiebruk i Sverige

Lars Ericson Wolke

Den 7 juni 2022 firar den svenska flottan sitt 500-årsjubileum. Det är självfallet en händelse som väcker många tankar. Offentligt historiebruk, hur man presenterar, nyttjar eller förtiger delar av historien säger mycket om samma historia, men i än högre grad om den samtid i vilket historiebruket äger rum. Här handlar det inte om den akademiska forskningen som den drivande kraften bakom historieuppfattning, utan om det kollektiva minnet och dess ibland förenklade svar på historiska frågor.¹

I det följande kommer jag att diskutera vad som karakteriserar flottans historiebruk, inklusive jubileer. Vilka historiska händelser tar man utgångspunkt i och hur går det alls att göra ett sådant val? Vem väljer och utformar historiebruket samt, inte minst, vem är den förmodade mottagaren av dess budskap? För att få perspektiv på flottans historiebruk kommer jag också att beröra historiebruket inom armén.

Men först gäller frågan vad som karakteriserar ett jubileum, mot bakgrund av flottans 500 år?

Lars Ericson Wolke, f. 1957, professor emeritus i militärhistoria vid Försvarshögskolan. Ledamot av Kungl. Krigsvetenskapsakademien. Han har erhållit Kungl. Örlogsmannasällskapets medalj i silver för sin marinhistoriska forskning. I sin forskning har han huvudsakligen sysslat olika aspekter på Sveriges och Östersjöområdets militära historia. Bland hans senare publikationer märks *Stridens verklighet. Döden på slagfältet i svensk historia 1563-1814* (Historiska Media, 2020). Han utkommer i juni 2022, tillsammans med AnnaSara Hammar, med boken *Sjömakt och sjöfolk. Den svenska flottan under 500 år* (Nordic Academic Press/Sjöhistoriska Samfundet, 2022).

Olika former av jubileer

Den forskare som studerar förteckningen över Sjökrigsskolans arkiv på Krigsarkivet blir lätt lite fundersam. I arkivet förvaras en serie handlingar kopplade till arbetet på Sjökrigsskolans minneskrift över åren 1867-1942.² Så långt är det inget konstigt, tvärtom. Den 21 maj 1867 utfärdade Kungl. Maj:t en stiftelseurkund och ett reglemente för "Kongl. Sjökrigsskolan". Därmed hade sjöofficersutbildningen brutits loss från den med arméofficersutbildningen gemensamma Krigsskolan på Karlberg. Processen hade inletts i och med omorganisationen av krigsskolan år 1862. År 1942 utkom också en jubileumshistorik för att högtidlighålla skolans 75-årsminne.³

Men i samma arkiv följer sedan en serie handlingar avseende "Sjökrigsskolans jubileer 1953-1967".⁴ Det avslutande årtalet markerar självfallet 100-årsjubiléet, då en ny historik publicerades, som tydligt anknöt till de båda volymerna som utkom 1942.⁵

Serien innehåller emellertid även handlingar från 1953 och 1956 och därmed väcks frågor, som dock är ganska lätt besvarade. År 1956 utkom nämligen, efter några års arbete, Oscar Tegnanders historik "Kungl. Sjökrigsskolan: ett 200-årsminne: 1756-1956". Här handlar det således som en historik som inte, likt de tidigare, tog avstamp i den existerande *organisationens* historia, utan i *funktionens* historia. Med det senare greppet hamnade författaren i den av kung Adolf Fredrik 1756 grundade Kadettskolan i Karlskrona. Där utbildades officerare för både örlogsflottan och arméns flotta (skärgårdsflottan), men också för armén. Den skolan var sedan verksam till dess Kadettskolan (Krigsakademien) på Karlberg inrättades 1792, och både arméns och flottornas officersutbildning flyttades dit.⁶ De andra historikerna 1942 och 1967 hade självfallet uppmärksammat skolan i Karlskrona, men inte räknat in dem i "jubileumsunderlaget", vilket således Tegnander gjorde.

Denna diskrepans mellan funktionens och organisationens historia är inget unikt i jubileumssammanhang, men värd att beakta eftersom den speglar lite olika former av historiebruk.

I till exempel Danmark uppmärksammades 1963 250-årsminnet av utbildningen av arméofficerare, även om en modern officersskola inrät-

tades först 1867. Den danska officersutbildningens rötter kan dock ledas tillbaka till 1713. I Österrike firades ungefär samtidigt, 1969, 100-årsjubileet för Theresianische Militärakademie, som 1869 hade skapats genom en sammanslagning av två militära skolor som båda hade sin grund i kejsarinnan Maria Theresias Militärakademie från 1751. Det går också att följa den österrikiska officersutbildningen tillbaka till 1717.⁷ Men här valde man att, i motsats till i Danmark, uppmärksamma den moderna skolans grundande, inte officersutbildningens rötter.

När U.S. Naval War College 1884 grundades i Newport, Rhode Island så var det resultatet av en flera decennier lång professionaliseringsprocess inom flottan, där the Naval Academy i Annapolis, Maryland spelat en viktig roll sedan 1845 (från 1884 var den marinens officershögskola). Den amerikanska utvecklingen återspeglade också en ökad professionalisering inom en rad yrken, med krav på en formell utbildning inklusive teoretisk kunskap, gruppidentitet och andra sammanhållande faktorer.⁸ Här var det åter den moderna skolans ålder som utgjorde grund för jubileet 1984, inte funktionen och än mindre den svårfångade processen mot en alltmer professionell officersutbildning, även om allt detta också återspeglades i bokens redogörelser.

För en försvarsmakt med rötter i ett, numera, annat lands väpnade styrkor uppstår frågan vilka rötter man ska tillgodoräkna sig. I Norge firade Krigsskolen sitt 250 årsminne 2000. Rötterna fanns således i den danska tiden, men man valde inrättandet av en "frie Mathematisk Informations Skole" i Kristiania år 1750 som utgångspunkt. Därmed fick man en tydlig anknytning till det egna territoriet, även om aktiviteterna skedde inom ramen för den dansk-norska dubbelmonarkins krigsmakt.⁹

På motsvarande sätt resonerar man i Finland, där en modern historik över officersutbildningen tar sitt avstamp i Haapaniemi (1779-1819) kadettskola som grundades under den svenska tiden och fortlevde in i den ryska, innan man fortsätter med kadettskolan i Fredrikshamn (1819-1905) under den ryska tiden. Därmed har man fört skildringen av funktionen till det självständiga Finlands officersutbildning med startår 1919. Året 1779 har förblivit ett viktigt årtal i den finländska officersutbildningens historia, kompletterat med 1919, 1921 och 1924 som markerar olika stadier i utvecklingen av det självständiga Finlands officersutbildning.¹⁰

Sjökrigsskolans historia, och de andra exemplen ovan, visar att det, trots existensen av en stiftelseurkund, nästan alltid finns en viktig förhistoria att ta hänsyn till, när man bestämmer om ett jubileum ska firas. I det här fallet kan man också notera att det i Karlskrona alltsedan 1692 hade funnits en artilleri- och navigationsskola som mycket väl hade kunnat lega till grund för ett jubileum, dessutom exakt 100 år äldre än tillkomsten av kadettskolan på Karlberg.

De ovan givna exemplen ur sjöofficersutbildningens historia visar att startpunkten för ett jubileum inte alltid är så given som det kan verka på ytan, och därmed har vi problematiserat det militära jubileet till en central fråga: Vad är det man vill högtidlighålla minnet av och ytterst varför? Är det funktionen eller organisationen som är styrande? Är det nationen, vapengrenen eller förbundet som styr valet och fortsättningsvis håller minnet vid liv? Svaret på dessa frågor ger viktiga ledtrådar till hur vi ska förstå i detta fall flottans historiebruk.

Militärt historiebruk

Ett jubileumsfirande är en integrerad del av ett historiebruk, och ett historiebruk har, på gott och ont, en bestämd avsikt med hur historien ska nyttjas.

I forskningen om historiebruk brukar man göra åtskillnad på länder med olika ålder, och därmed deras delvis skiljaktiga behov av hur historien ska framställas. I unga grannländer som Finland, Polen och Estland har militära minnesaktiviteter ofta haft funktionen att betona nationens likaberättigade existensberättigande bland andra, äldre nationer, liksom om möjligt den egna nationens djupa historiska rötter. Historiekulturen bidrar till att skapa en känsla av nationell gemenskap. Detta gäller inte minst i hågkomstaktiviteter kring de stupade i krig, vare sig det är i form av den okände soldatens grav eller högtidlighållandet av minnesdagar. Det militära minnet och inte minst hyllandet av de stupade fyller därmed en samlande funktion.

I ett land som Sverige, med en lång historisk kontinuitet, har istället minnesaktiviteterna snarast funktionen att peka på just denna kontinuitet, nationens evighet, och den egna militära historien som ett i flera avseenden

föredöme. Högtidlighållandet av de stupades minne får en helt annan och betydligt nedtonad roll i ett land som inte haft krig sedan 1814, jämfört med länder som fötts i och utkämpat krig under 1900-talet. Kontrasten mellan Sverige och de flesta europeiska länder är i detta avseende oerhört stor.¹¹ Talande är att de krigsdöda som främst uppmärksammas i det moderna Sverige är inte de som fallit offer i väpnad strid utan de som dukade under av andra orsaker. Det gäller såväl de karolinska soldater som omkom i snöstormen på gränsfjällen mellan Tröndelagen och Jämtland nyårsdagarna 1719 eller de som dog när ubåten *Ulven* på våren 1943 gick på en mina utanför västkusten. På det viset anknyter dessa minnesaktiviteter närmast till dem som har förekommit kring de civila offren för till exempel offer för pest- och koleraepidemier. Förluster under fredsframtvingande insatser i Kongo på 1960-talet och nu senast i Afghanistan påverkar visserligen denna bild, men bara marginellt.¹²

Detta är som sagt sett ur ett nationellt perspektiv, men inom försvaret, på förbandsnivå är perspektivet något annorlunda. Firandet av regementshögtider eller motsvarande innehåller förvisso högtidlighållandet av den nationella historien och det gemensamma militära minnet, men här är det förbandets eller vapengrenens del av detta minne som står i centrum. Därmed fungerar historiebruket som ett sammanhållande kitt för den egna personalen, dess befäl och manskap, med hjälp av en explicit förbandstradition.

I forskningen har det talats om aktiviteter som frammanar en emotionell energi, och lockar till interaktion med andra och därmed bidrar till en samhörighet och vilja till sammanhållning inom förbandet. Mottagarna för detta budskap var således i första hand den egna personalen, även om det också kunde ha en funktion utåt mot det bredare samhället.¹³ Budskapet kunde också utformas för att ge inspirerande historiska exempel för den egna samtidens soldater, och ett sådant historiebruk återfinns även i Sverige ännu under mellankrigstiden.¹⁴

Militära jubileer eller andra minnesaktiviteter, både i Sverige och i andra länder, har ofta tagit sitt avstamp i något historiskt slag. Men typiskt för Sverige är vad som närmast kan betraktas som en kult av det gamla militära indelningsverket, de facto avskaffat under åren 1901-1914, en kult som kulminerade under mellankrigstiden. De indelta knektarna, ännu under 1920- och 1930-talen flitigt förekommande på regementets dag vid

en rad förband, fick symbolisera den ärorika historien och utgöra en förebild för de yngre. Här använde försvaret även det moderna filmmediet för att lyfta fram den indelte knekten som förebild.¹⁵

Historikern Klas-Göran Karlsson identifierar, utifrån sina studier av sovjetiskt och postsovjetiskt historiebruk, fem former av historiebruk: det *vetenskapliga*, det *ideologiska* eller *politiska* historiebruket, *icke-bruket* av historien, det *moraliska* samt det *existentiella* historiebruket. Den sista formen är nära knuten till både individers och kollektivs identitet och minne. Detta tar sig ofta uttryck i form av jubileer och monument, som är symbolfyllda riter som underbygger och förstärker den gemensamma historiska identiteten.¹⁶ Här finns tydliga kopplingar till det militära historiebruket.

Till den existentiella kategorin hör monumentinvigningar, men också rivandet av monument liksom invigandet av nya anläggningar och verksamheter, till exempel järnvägsstationer under det Oscarianska 1800-talet, som ändå ges en explicit historisk koppling. Den flitige stationsinvigaren Oscar II missade aldrig ett tillfälle att framhålla den nya järnvägsstationen som "en urgammal härd för svenskmannatrohet".¹⁷ Här lyftes det moderna Sverige fram, man blickade framåt och inte bakåt, men samtidigt kunde historien stödja framåtblickandet. Det behövde således inte vara en motsättning mellan dessa två yttringar, tvärtom. I den stora konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 hade både armén och flottan egna paviljonger på utställningsområdet, där man både lyfte fram historien och den moderna militära tekniken.¹⁸

I det följande kommer det existentiella historiebruket att granskas närmare, sådant det tagit sig till uttryck i flottans minnesaktiviteter. Det ansluter väl till det i internationella militära sammanhang vanliga bruket av historien för att stärka den egna professionella och organisatoriska identiteten.¹⁹

Minnet av Hangö 1714 firas ännu idag i den ryska marinen som dess första seger mot svenskarna i Östersjön, men den vanns efter en för båda parter mycket kostsam strid innan den svenske befälhavaren Nils Ehrenskiöld, svårt sårad, valde att sträcka vapen. Ehrenskiöld fick under 1900-talet ge namn åt en jagare i flottan. Foto: Marinmuseum

Marina minnesdagar

En minnesdag behöver förvisso inte vara inrättad efter en militär seger, utan kan markera ett minne av en händelse eller en individ som anses vara värd att markera. Även ett nederlag, om det skett under ärorika former, kan också vara grund för en minnesdag.

I inofficiella sammanställningar över marina minnesdagar kan således stort och smått blandas. Men av de sjöstrider som lyfts fram i dessa sammanhang förekommer: Bornholm 1535 (flottans första seger, mot den lübska flottan), Bornholm 1563, Öland 1564, Bornholm 1565, Fehmarn 1644, Öresund 1657, Öland 1676, Humlebaek 1700, Orfordness 1704,

Hangö 1714, Ledsund 1720, Öland 1789, Reval 1790, Ratan 1809 och Fredrikstad 1814.²⁰

Till skillnad från armén ihågkoms inom marinen också nederlag, under förutsättning att dessa skett mot en hopplöst överlägsen motståndare och efter en ärorik strid, och med omfattande förluster. Därför möter vi Orfordness 1704 och Hangö 1714 i detta sammanhang.

Orfordness var linjeskeppet *Ölands* hopplösa strid 1704 mot en engelsk eskader som krävde att svenskarna skulle hälsa den engelska flaggan. Först efter fyra timmars strid och betydande förluster gav *Ölands* fartygschef Gustaf Psilander upp striden. Minnet av Hangö 1714 firas ännu idag i den ryska marinen som dess första seger mot svenskarna i Östersjön, men den vanns efter en för båda parter mycket kostsam strid innan den svenske befälhavaren Nils Ehrenskiöld, svårt sårad, valde att sträcka vapen.²¹ Exemplet Hangö 1714 är unikt på många sätt, men visar samtidigt att en strid kan ihågkommas av båda sidor. Talande för synen på de två nederlagen är att båda befälhavarna, Psilander och Ehrenskiöld, under 1900-talet har fått ge namn åt jagare i flottan. Annars förekommer marina märkesdagar mest frekvent i anslutning till händelser under Gustav III:s ryska krig, 1788-1790.

Hogland, Viborgska gatloppet och Svensksund

Den svenska fälttågsplanen när angreppet mot Ryssland inleddes år 1788 gick ut på att man genom att landsätta trupper i Ingermanland söder om Finska viken, samtidigt som huvudarmén ryckte fram ned över Karelska näset, skulle fånga S:t Petersburg i en kniptågsmanöver. Men för att kunna transportera trupper till Ingermanland förutsattes ett svenskt herravälde till sjöss.

Försöket att eliminera den ryska linjeflottan i slaget vid Hogland den 17 juli 1788 misslyckades. Slaget utvecklades till en traditionell artilleristrid mellan två linjeflottor som förlorade ett linjeskepp var. Resultatet blev att den ryska linjeflottan i högsta grad var kvar och blockerade viktiga svenska transporter i Finska viken. Därmed var alla tankar på en svensk landstigning i Ingermanland uteslutna och hela anfallsplanen havererade. Även

om man från svensk sida försökte framställa slaget som en seger, inte minst genom Louis-Jean Desprez monumentalmålningar så var slaget taktiskt sett oavgjort, men framför allt innebar det tveklöst en operativ och strategisk katastrof för Sverige.²²

Gustav III:s ryska krig visar på sjösidan goda exempel på hur svårt det är att klart och tydligt definiera en seger, eller för den delen ett nederlag. De båda svenska flottornas utbrytning ur Viborgska viken 1790, "Viborgska gatloppet", var tveklöst ett nederlag om man ser till förlusterna. Örlogsflottan förlorade sju linjeskepp, två större och en mindre fregatt. Sammanlagt förlorade man runt 4 500 man, varav kanske 1 000 omkom. Det innebar att den seglande flottans styrka reducerades med en tredjedel, men den undvek dock en total förintelse. Samtidigt klarade sig skärgårdsflottan relativt oskadd ut ur Viborgska viken, och lyckades till och med få med sig sina trängfartyg. Detta var i sin tur en viktig förutsättning för den senare så framgångsrika striden vid Svensksund. Med tanke på att båda de svenska flottorna, linjeflottan och skärgårdsflottan, tycktes stå inför en total förintelse inne i Viborgska viken, så får resultatet av utbrytningen anses vara en framgång över förväntan, trots linjeflottans förluster.

Slaget vid Svensksund den 9-10 juli 1790 är ett av de få slag eller sjöslag i vår historia som inte har omvärderats, varken helt eller delvis. Det var, och anses fortfarande vara en tydlig svensk seger med stora operativa och strategiska konsekvenser. Den ryska skärgårdsflottan krossades av sin svenska motsvarighet, och därmed kunde Gustav III:s ryska krig avslutas med freden i Värälä några veckor senare, utan att landavträdelse behövde göras. Resandet av Svensksundsmonumentet på Skeppsholmen år 1890, liksom annat historiebruk kring slaget som till exempel segernamnet "Svensksund 1790" har således inte förlorat sin sakliga grund.²³

I flottans utställningslokal på Stockholmsutställningen 1897 anlades ett brett historiskt och samtidsperspektiv, men en tydlig tyngdpunkt låg på 1780-talets fartygsbyggande utifrån Fredrik Henrik af Chapmans planer, liksom på 1788-1790 års ryska krig där Johan Tietrich Schoultz målningar av flera av krigets slag visades upp. Det handlade inte om något jubileum, men Gustav III:s ryska krig och slaget vid Svensksund hade en central plats i utställningen.²⁴

Efter segern vid Poltava i juni 1709 hävdade tsar Peter att krossandet

Slaget vid Svensksund den 9-10 juli 1790 är ett av de få slag eller sjöslag i vår historia som inte har omvärderats, varken helt eller delvis. Den ryska skärgårdsflottan krossades av sin svenska motsvarighet och därmed kunde Gustav III:s ryska krig avslutas med freden i Värälä några veckor senare utan att landavträdelse behövde göras. Namnet har levt vidare i svenska örlogsfartyg som denna kanonbåt från 1891. Foto: Marinmuseum

av den svenska undsättningsarmén och dess trängkolonn vid Lesnaja i september 1708 i både operativ och framför allt moralisk mening var "Poltavas moder" eller "segerns moder". På motsvarande sätt kan man hävda att Viborgska gatloppet var "Svensksunds moder", trots de förlorade linjeskeppen och fregatterna.

Svensksundsjubileet 1940, mitt under det andra världskrigets beredskap, uppmärksammades av en minnesbok som utarbetades av Försvarstabens krigshistoriska avdelning och utgavs av föreningen Sveriges Flotta och Sjöhistoriska Samfundet. Högtidlighållandet av 150-årsminnet av en

förkrossande sjöseger mot Ryssland bara några månader efter att den hårda Moskvafreden hade avslutat det finska vinterkriget hade självfallet en djup symbolik.

I bokens förord betonades att den krigshistoriska avdelningen "även företräder officiell sjöhistorisk forskning". För den vanlige läsaren var det säkert en notering som passerade obemärkt, men för den insatte sände den viktiga signaler. När försvarsstaben inrättades år 1937 så slog man samman generalstabens krigshistoriska avdelning med marinstabens sjökrigshistoriska avdelning. Bland marinhistorikerna fanns då en stor oro för att den sammanslagna avdelningen skulle få en överväldigande lantmilitär slag-sida. Därför kom Svensksundsmindet och boken 1940 att erbjuda ett givet tillfälle att lindra denna oro och de interna spänningarna inom den sammanslagna krigshistoriska avdelningen. Dessutom anknöt boken till den sjökrigshistoriska avdelningens tidigare verksamhet, inte minst i form av boken om Gustav III, Viborgska gatloppet och Svensksund från 1932. Oron för att den sjökrigshistoriska forskningen skulle hamna i lantmilitär skugga i den nya krigshistoriska avdelningens verksamhet var en viktig faktor bakom de diskussioner som ledde till bildande av Sjöhistoriska samfundet 1940.²⁵

På det viset betonade den officiella sjökrigshistoriska forskningen betydelsen av Gustav III:s krig i allmänhet och slaget vid Svensksund i synnerhet för flottans historiebruk.

Flottans monument och kransnedläggningar²⁶

Nära kopplade till flottans märkesdagar är de marina monumenten. Dessa har dock, av uppenbara praktiska skäl, en tydlig tyngdpunkt mot landburna eller ytterst kustnära aktiviteter, med undantag för kransnedläggningar till sjöss.

Att hela Karlskrona och Skeppsholmen i Stockholm är centrala minnesplatser för flottan behöver knappast påpekas, liksom viktiga delar av Göteborgs inlopp och hamn, Berga/Muskö samt Sveaborg utanför Helsingfors

Däremot är det inte lika lätt att skapa minnesplatser där sjöslag har ägt rum. Här avviker flottans förutsättningar från arméns. Klassiska farvatten

som Fehmarn Bält och Køge Bugt är förvisso ihågkomna för de många händelser som har ägt rum där, men går ändå inte att jämföra med en fysisk fixpunkt som utmärks av ett tydligt monument.

På land finns istället bland annat Galärvarvskyrkogården i Stockholm med sitt monument över jagarolyckan i Hårsfjärden 1941 och minnesmärket över de omkomna på ubåten *Ulven* 1943 på kyrkogården vid Nya Varvet i Göteborg samt vid lotsstationen på Vinga. Efter *Ulven*-olyckan har en rad olika minnesformer vuxit fram, inklusive kransnedläggning på olycksplatsen.²⁷

När något av flottans långresefartyg passerat Floridasundet mellan Kuba och Florida har man hållit minnesgudstjänst och fällt en krans, till minne av de 114 besättningsmän på korvetten *Carlskrona*, vilka omkom där i en orkanby 1846. Flera andra minnesaktiviteter har också ägt rum, bland annat i regi av den svenska ambassaden i Havana med en kransceremoni i havet utanför Matanzas på 150-årsdagen 1996.²⁸

Vid platsen för segern vid Svensksund utanför Kotka 1790 restes ett monument på ön Vaarisari 1940, 150 år efter slaget. Genom att slaget utkämpades så nära kusten kunde ett monument resas på land men ändå anses ha en relevant placering. Dagen för slaget, den 9 juli, är också den finska marinens högtidsdag. Redan till 100-årsminnet 1890 restes ett monument över segern på Skeppsholmen i Stockholm.

År 1930 avtäcktes Älvsnabbenmonumentet på Kapellön mellan Muskö och Utö i Stockholms skärgård. Här har den svenska flottan ofta samlats inför operationer till sjöss, eller återsamlats efter fullgjort uppdrag. Här koncentrerades också den eskader som med Gustav II Adolf sommaren 1630 fraktade expeditionskåren till Tyskland och det svenska militära ingripandet i trettioåriga kriget, vilket förklarar varför monumentet avtäcktes 1930.

Fokus på dessa för flottan historiskt viktiga farvatten framträder tydligt när Evert Taube skrev visan "Sång i Danziger Gatt" (1936) för bruk inom flottan. I den passerar såväl Klas Uggla som Klas Horn och Klas Fleming revy, men också de mänskliga offren i flottans tjänst uppmärksammas i texten. Danziger Gatt är fjärden mellan Nåttarö och Mellsten, ett klassiskt farvatten för ut- och inpassage i Stockholms södra skärgård. Namnet är känt sedan Johan Månssons sjöbok från 1644 och är tveklöst knutet till

staden Danzig (Gdansk). Det lågtyska och nederländska "gatt" återfinns även i namnet Kattegatt som en beteckning på en smal passage.²⁹

Den särskilda profilen på flottans minnesaktiviteter, med dess svårigheter att direkt anknyta till sjöslagets fysiska plats, framträder tydligt om vi jämför med motsvarande historiebruk inom armén.

Lantmilitära segrar och segernamn

Inom armén är huvuddelen av historiebruket knutet till de olika förbanden. För många förband har en seger i ett slag eller ett sjöslag fått bilda utgångspunkten för ett jubileum, eller firandet av förbandets dag, även om utgången av olika fält- och sjöslag ofta kan visa sig väl så svår att definiera, för att inte tala om det enskilda förbandets insatser.³⁰

Den 7 december 1813 utkämpades den egentligen sista striden mellan svensk och dansk trupp vid Bornhöft i Schleswig-Holstein. Längre hölls den i Sverige för ett viktigt avgörande på vägen mot Kielfreden i januari 1814 och den senare under samma år följande unionen mellan Sverige och Norge. Senare forskning har dock tonat ned stridens betydelse väsentligt.

Det svenska förband som stod för den främsta insatsen i striden var Kronprinsens husarer (då kallat det Mörnerska husarregementet). När regementet i samband med sitt 150-årsjubileum år 1908 (det räknade sina rötter från ett husarförband upprättat 1758) arrangerade en jubileumsutställning i sitt exercishus i Malmö, hade Bornhöftstriden en given plats.³¹ I regementets traditioner och, efter nedläggningen 1927, kamratföreningens aktiviteter intogs Bornhöftslaget fortsatt en central plats, bland annat i framhävandet av de olika medaljer som tilldelats personal ur förbandet efter slaget.³²

År 1844 infördes, efter fransk förebild, segernamn på den svenska arméns fälttecken (fanor och standar). Förbanden fick själva ange vilka segrar de gjorde anspråk på, vilket resulterade i ett kraftigt upplammande intresse för den egna historien, med en ganska vildvuxen flora av segernamn som slutresultat.

En mera kritisk genomlysning på vetenskaplig grund av de olika segernamnen genomfördes åren 1888–1892, 1896 och 1927. Resultatet av

arbetet blev att många segernamn försvann medan andra tillkom. År 1892 föreslogs bland annat att hela 14 arméförband skulle få föra "Svensksund" som segernamn, med hänvisning till de många armésoldater som hade varit kommenderade på skärgårdsflottans fartyg i slaget 1790.

Ofta gick känslorna höga, främst när förband nekades segernamn som de ansåg sig ha historisk rätt till.

En viktig principfråga tydliggjordes när Erik Zeeh, medarbetare i 1927 års fankommitté, diskuterade huruvida en utdragen operation kunde användas som segernamn, trots att det inte handlade om ett specifikt slag. Utgångspunkten var en diskussion om "Tåget över Bält" kunde räknas som ett segernamn. Att "bara" tåga över fruset hav var inte en tillräcklig merit, "eljest förloras fotfästet", hävdade kritikerna. Men då jämförde Zeeh med Svea livgarde som förde "Befrielsekriget 1521" som segernamn. Också det var en utdragen operation eller noga räknat en rad operationer och inte ett slag. Men att ta bort detta segernamn ur gardets fanor var helt otänkbart.³³

Särskilt omdiskuterade i dessa traditionssammanhang var slagen vid Lund 1676 och Södra Stäket 1719. Värderingen av slagens militära, och politiska betydelse, har skiftat väsentligt sedan de första minnesaktiviteterna i form av monumentresningar och segernamn på fanor.³⁴

Icke desto mindre är slagen djupt förankrade i historiebruket vid arvtagarna till deltagande förband, Livregementets husarer (K 3; Lund) och kamratföreningen vid Södermanlands regemente (Södra Stäket).

Det fältslag som blivit mest uppmärksammat i jubileums- och minnessammanhang torde vara slaget vid Lützen. Den dimmiga novemberdagen 1632 har för generationer av svenskar, finländare och tyskar markerats som den kanske viktigaste händelsen i den äldre militära historien, och resulterat i återkommande minnesaktiviteter på plats och i Sverige alltsedan 1882, efter en första start 1832.

För den som ville högtidlighålla minnet av hur protestanterna hejdade motreformationen i Tyskland så var nog Breitenfeld 1631 och Wittstock 1636 betydligt mera avgörande, men det dimhöljda skimret kring Lützen gick det ändå aldrig att konkurrera med, för att låna ett träffande uttryck av historikern Inger Schubert.³⁵

I Finland kom den 6 november att få ytterligare en politisk innebörd. Högtidlighållandet av Gustav II Adolfsminnet i Finland kan sägas ha inletts

med 300-årsminnet av kungens födelse 1894. Genom Zacharias Topelius och hans litterära storverk "Fältskärens berättelser" lyftes de enskilda finländska soldaterna och då främst ryttarna eller hakkapeliterna fram i minnesaktiviteterna. Bland de svenskspråkiga i Finland blev däremot Lützendagen från 1908 "svenskhetsens dag" och därmed föremål för ett firande som gick utöver själva Gustav Adolfsminnet.³⁶ I och med Finlands deltagande i minnesaktiviteterna, liksom Estlands efter den återvunna självständigheten 1991, passar Lützenfirandet väl in i det inledningsvis nämnda syftet hos unga stater att manifesteras nationens likaberättigande och historiska ålder.

Mot denna bakgrund har hårda verbala strider utkämpats om olika arméförbands rätt till segernamnet "Lützen 1632". I synnerhet gäller detta arméns främsta rangregemente, Livgardet. Tidvis svallade känslorna så höga att Oscar II, Livgardets nominelle chef, intervenerade till förmån för "traditionens helgd" att hans regemente skulle få tillgodoräkna sig segernamnet Lützen.³⁷

Det är tydligt hur arméns användning av segernamn knutna till enskilda deltagande förband uppvisar en helt annan form av historiebruk än flottans segernamn som har fått representera hela vapengrenens kollektiva bedrift. De exempel som finns inom armén på uppmärksammandet av operationer och inte bara slag har inte heller någon egentlig motsvarighet inom flottan, även om åtskilliga sjötåg förvisso förekommit.

Livgardets och arméns ålder

En särskild fråga inom armén är den om Livgardets ålder, vilken sammanfaller med diskussionen om arméns ålder och därmed uppstår en frågeställning sammantvinnad och komplex diskussion.

Segernamnet "Befrielsekriget 1521" på Livgardets fana bygger på förutgången att Livgardet kunde räkna sina traditioner från året 1521. Det är också det fälttåg som används för att motivera det året som arméns födelseår.

I sak är det hela ganska enkelt. I samband med att Gustav Eriksson i januari 1521 valdes till Dalarnas hövitsman i Mora, så försågs han med en

livvakt om "16 smocke unge karler, som honom tiena och på honom achta skulle". När Gustav Eriksson i augusti 1521 ersatte dalkarlarna i livvakten med 18 "dugliga karlar" från Arvid Västgötes trupper förändrades enheten för första, men förvisso inte den sista, gången.³⁸ Typisk för eftervärldens klivenhet är den första volymen i Svea Livgardes historia (utkommen 1937) som börjar med livvaktens framväxt 1521-1522, men sedan ändå daterar förbandets grundande till drabantkårens uppkomst år 1523.³⁹

För arméns historia gäller att det på våren 1521 skapas väpnade styrkor under Gustav Vasas ledning, men det är sedan först på 1540- och 50-talen som regionalt rekryterade förband, fanor och fänikor, börjar bli mera kontinuerligt förekommande. Men även här är det tillkomsten av drabantkåren 1523, det första organiserade förbandet, som anses lägga grunden för arméns 500-årsfirande 2023.

När armén 1949 gav ut en omfattande historik och samtidsbeskrivning så inkluderade man i den historiska skildringen såväl Gustav Vasas trupper som de olika medeltida bondeuppbåden i traditionerna. Men det var 1544 års riksdagsbeslut om arméns organisation som lyftes fram som det egentliga startskottet för den nationella, statligt organiserade armén. Regeringsformen 1634, som för första gången räknar upp samtliga arméns reguljära, inhemska regementen (8 till häst och 20 till fot) framhålls som viktig, men anses mest kodifiera en redan rådande ordning.⁴⁰ Det är således en splittrad bild som framträder: å ena sidan rötterna i det medeltida bondeuppbådet, å andra sidan den fasta organisationens utveckling i landskapsregementen mellan 1544 och 1634, och däremellan den tidiga organisationen från 1521 och 1523. Här möter vi i viss mån en parallell till synen på flottans ålder, å ena sidan medeltida traditioner, å den andra något yngre mera fasta datum att hänga upp ett jubileum på.

Förbandshistoriker

En litteraturgenre som kan sägas vara en viktig del av historiebruket och den bild av historien som de militära förbanden velat skildra är förbandshistorikerna och ibland även truppslagshistorikerna, och sådana åter-

finns i de flesta länder.⁴¹ I Sverige har sedan drygt ett sekel en rik flora av förbandshistoriker vuxit fram, men med djupa rötter i det sena 1700-talet. Inte sällan har initiativ till en historik tagits med anledning av ett jubileumsfirande av förbandets tillkomst, eller ibland i samband med dess avveckling. Medan de tidigare historikerna ofta var enmansarbeten, så har de flesta som sett dagens ljus alltsedan 1950-talet varit kollektiva insatser, utförda av flera författare. Inte minst 350-årsminnet av 1620-talet regementsreformer resulterade i många förbandshistoriker.⁴²

De många försvarsbesluten med förbandsnedläggningar mellan 1925 och 2004 har bland mycket annat lett till en omfattande principiell diskussion av i vilken grad kvarvarande förband med fog kunde överta en del av de nedlagdas traditioner, inklusive dessas segernamn.⁴³ Omfattande diskussioner av principiell natur har bland annat gällt de ännu på 1920-talet tre skånska kavalleriregementena som varit föremål för en serie av nedläggningar och sammanslagningar.⁴⁴

Även marinens andra del, kustartilleriet har uppmärksammat sin historia, med en historik till 50-årsminnet 1952. Det var en historik som gavs ut i kustartilleriinspektörens regi, och uttryckligen för att fira organisationens 50-åriga tillvaro, och således inte funktionen som förvisso är mycket äldre.⁴⁵ Lagom till 100-årsminnet av kustartilleriets inrättande och samtidigt dettas omvandling till Amfibiekåren gav Marintaktiska kommandot ut en ny utförlig historik, som även tog avstamp i kustförsvarets förhistoria innan 1902 års förändring.⁴⁶

Omfattande historiker har även getts ut över olika marina staber, skolor och administrativa organ. I anslutning till 300-årsminnet 1934 av den högsta sjömilitära myndigheten, Amiralitetskollegium och dess efterföljare Marinförvaltningen, inleddes en flerbandshistorik som började utkomma just 1934, men fullföljdes med fem volymer och avslutades först 1987 med historien förd fram till 1968.⁴⁷

Marina förband och historiebruk

För flottan är situationen när det gäller tryckta historiker något annorlunda än för armén. Precis som för flygvapnets flygplanstyper har många böcker ägnats åt olika fartygstyper (kryssare, jagare, ubåtar, skonoter, isbrytare med flera). Böcker har även skrivits om örlogsbaserna och en del av varven, men också om flottans förband i land, inte minst de indelta båtsmanskompanierna.

Det väldiga trebandsverket "Svenska flottans historia" som utkom åren 1942-1945 hade ingen grund i något jubileum, utan var ett uttryck för beredskapsårens ansträngningar att öka försvarsviljan. Bokverket såldes för att samla in medel till den nyinrättade Sjövärnskårens ungdomsavdelning. Sedan är det en annan sak att bokverket tog sitt ursprung i flottans grundande under Gustav Vasa, där startåret sattes till 1521, främst eftersom upproret mot unionskungens Kristian inleddes det året.⁴⁸

Även det moderna standardverket om skärgårdsflottan, som tar sin utgångspunkt i det stora nordiska krigets startår 1700, saknar all form av formulering av någon form av jubileum, även om boken innehåller grundliga utredningar om såväl framväxten av 1700-talets skärgårdsförband som deras föregångare under 1500- och 1600-talen.⁴⁹

Istället är det arméofficeren Julius Mankells historik över skärgårdsflottan (1855) som anknyter till 100-årsminnet av galärförbandens skiljande 1756 från amiralitetskollegiet och örlogsflottan, till förmån för en tydligare anknytning till krigskollegium och armén under namnet Arméns flotta. Mankell själv gör dock ingen som helst sak av detta 100-årsminne i sin bok, utan det lämnas åt läsaren att notera detta.⁵⁰

Inte heller den stora historiken över Kustflottan och dess föregångare Kusteskadern som utkom 2009 anslöt till något jubileum, utan var istället resultatet av avvecklingen år 1998 av Kustflottan som ett under 1900-talet sammanhållet förband för huvuddelen av flottans stridsfartyg som gav impulsen till historiken.⁵¹

Skrivna historiker är dock en sak, traditionsarv en delvis annan. Skärgårdsflottan har fått olika former av historiebruk kring sjötåg knutna till sig, medan det andra stora förbandet, Kustflottan, förvisso har historiebruk men då med rötterna i 1900-talet, då förbandet existerade. Örlogsbaser,

marinkommandon och flottiljer har inte heller "räckt till" för att skapa ett traditionsarv motsvarande arméns.

Till andra äldre marina förband som exempelvis de olika indelta båtsmanskompanierna har man inte lyckats eller ens försökt skapa ett traditionsbruk. Förklaringen är egentligen ganska enkel: för det första avvecklades dessa kompanier åren runt sekelskiftet 1900 utan att något annat förband övertog traditionerna (till skillnad från de indelta arméregementena som förvandlades till värnpliktiga sådana). För det andra uppträdde aldrig båtsmanskompanierna, i motsats till arméns förband, samlade i strid, utan tvärtom fördelades inför varje sjötåg ett visst kompani båtsmän på ett större antal fartyg.⁵²

Visserligen har flottan i modern tid haft sina divisioner, avdelningar och flottiljer, men sammanslagningarna har ofta varit täta, vilket inte har underlättat traditionsvården. Ett typiskt exempel är 2. ytstridsflottiljen⁵³, som organiserades 1994. När kustflottan upphörde 1998 döptes den om till 2. ytattackflottiljen, innan denna i sin tur 2005 slogs samman med 4. minkrigsflottiljen till 4. sjöstridsflottiljen.⁵⁴

Att skapa historiebruk kring den formen av förband får anses vara en hopplös uppgift. Istället har viktiga delar av flottans traditionsbruk knutits till fartygsnamnen, och inte minst återanvändandet av dessa. Här hittar vi en historisk kontinuitet som kan sägas de facto motsvara arméns och flygvapnets förband i historiebruksavseende.

Fartygsnamnen⁵⁵

Användandet av religiösa, kungliga eller fornnordiska och andra mytologiska namn liksom amiralsnamn eller geografiska namn synliggör hur namngivningen av fartyg har skiftat över tid. Under det senaste dryga seklet har slagskeppen och kryssarna ofta fått kungliga namn, medan landskaps- och stadsnamnen förbehållits olika storleksklasser av jagare och önamnen getts till mindre fartyg. När sedan jagarna har börjat avvecklas har ubåtarna börjat få landskapsnamn, medan minsvepare har försetts med önamn, med HMS *Bremön* som det kanske mest kända exemplet.

I en del länder som exempelvis Australien har fartyg med samma namn

betraktats som delar av en och samma "förbandstradition". Så är det inte i Sverige där de flesta fartygsnamn inte har haft en historiebruksfunktion i sig, men däremot har *återanvändningen* av dem just fyllt en sådan funktion. Genom att återbruk av historiskt traditionsrika fartygsnamn skapas en historisk kontinuitet inom flottan och det är i den funktionen vi hittar flottans tydligaste motsvarighet till arméförbandens traditioner och segernamn.

Representativt för detta bruk är namnet Karlskrona. År 1686 sjösattes linjeskeppet *Karlskrona* på örlogsvarvet i Karlskrona, bara sex år efter stadens och därmed örlogsbasens och varvets grundläggning. Hon följdes 1749 av galären *Karlskrona* och 1841 blev korvetten *Karlskrona* det tredje fartyget som bar stadens namn. Sedan kom 1939 jagaren *Karlskrona*, som utrangerades 1974, bara tre år innan Karlskronavarvet avslutade projekteringsarbetena på ett nytt minfartyg, Minfartyg III, som sjösattes 1980. Detta blev det femte fartyget i flottan som burit namnet *Carlskrona*.⁵⁶

Den här namngivningstraditionen är i högsta grad levande. De två ubåtar av typen A 26 som är under produktion och beräknas sjösättas i slutet av 2020-talet kommer att få namnen *Blekinge* och *Skåne*. Därmed förstärks "landskapsdominansen" i flottan samtidigt som man återknyter till linjeskeppen *Blekinge*, det första fartyget som sjösattes i Karlskrona 1682 och *Skåne*, sjösatt 1697.

Fartygsnamn hämtade direkt ur flottans historia förekommer också, om än mindre frekvent. Sjöofficerare har fått ge namn till flera sjömättningsfartyg, från *Gustaf af Klint* (1862) till *Nils Strömcröna* (1985). Segernamn gavs till kanonångsluparna *Hogland* och *Svensksund* (båda 1856), liksom den 2. klass kanonbåten *Svensksund* (1891). Icke kungliga personer förekommer, men då med stark anknytning till flottan: monitoren *John Ericsson* (1865) och de båda jagarna *Ehrensköld* och *Nordenskjöld* (båda 1927).

Det är således relativt få fartyg som har getts segernamn. Här kan vi jämföra med den ryska marinen som redan på 1700-talet hade fartyg som hette *Poltava* och *Gangut* (ryska för "Hangö"), som minnen av landsegern 1709 och sjösegern 1714. Det egentligen enda påtagliga svenska undantaget från denna regel är den 2. klassens kanonbåten *Svensksund* som sjösattes 1856 (senare omklassad till en kanonångskonert) och togs ur tjänst 1884. Hon hade ett systerfartyg som fick namnet *Hogland*, också hon

sjösatt 1856 men utrangerad 1886. Det var dock bara namnet *Svensksund* som återanvändes, för en 1891 sjösatt 2. klass kanonbåt som utrangerades först 1942.⁵⁷ Åter är det namnet *Svensksund* som gör sig påmint och det andra fartyget som fick namnet sjösattes bara ett år efter 100-årsminnet av slaget och resandet av monumentet på Skeppsholmen. På det sättet kan fartygsnamnet *Svensksund* sägas både visa på slagets särställning inom flottans historiebruk, liksom indirekt på segernamnens relativt lilla betydelse för samma historiebruk.

När segrar har lyfts fram i flottans historiebruk så är det en gemensam sak för hela flottan, medan segernamnen i arméns historiebruk vanligen knutits till ett eller flera förband att förvalta minnet. Helt centrala i flottans historiebruk är istället fartygsnamnen, med enstaka undantag dominerade av geografiska namn och dessas historiska kontinuitet. Detta namnbruk har också varierat. Allt eftersom det svenska riket ändrat geografisk form har namn som *Livland*, *Riga* och *Wenden* förlorat sin relevans och försvunnit.

Det är här vi finner en avgörande skillnad mellan kärnorna i arméns och flottans historiebruk. Medan arméns segernamn har fungerat för att skapa en emotionell gemenskap inom förbandet, så kan flottans fartygsnamn snarast sägas markera den långa historiska kontinuiteten för flottan i sin helhet.

Åter till flottan 500 år

Mot bakgrund av det ovan sagda: Vad var det egentligen som hände 7 juni 1522? I sakfrågan är det egentligen ganska enkelt. Den dagen anlände tio fartyg till Slätbaken som med besättningar och allt köpts från Lübeck för att stödja Gustav Vasas uppror mot den danske unionskungen Kristian II. Dessa fartyg kom att utgöra kärnan i den nya statliga svenska örlogsflottan.

Kring dessa lübska fartyg fylkades även fartyg som hade tillhört olika kyrkliga och världsliga stormän, som den 1520 avlidne riksföreståndaren Sten Sture d.y. och Gustav Vasa själv. Att riksföreståndarna och andra stormän hade disponerat egna örlogsfartyg finns det många exempel på, inte minst från senmedeltiden, det vill säga 1400-talet och det tidiga 1500-talet.

Lybska Svan, här i en tolkning av marinmålaren Jacob Hägg flera hundra år efter händelsen, var ett av de tio fartyg som Gustav Vasa köpte från Lübeck. Det är ankomsten av dessa fartyg till Slätbaken vid Söderköping den 7 juni 1522 som den svenska flottan firar som sin födelsedag. Foto: Sjöhistoriska museet

Men det avgörande med eskadern från Lübeck var att den representerade ett viktigt steg i utvecklingen, mot ett statligt våldsmonopol. Statsmakten gick nu från att så långt det gick samordna de svenska militära resurserna som olika huvudmän ställde upp, till att själv organisera och styra de väpnade styrkorna, till lands och till sjöss. Den processen var inte färdig förrän framåt mitten av 1500-talet, men det är under Gustav Vasas regering den tar verklig fart.⁵⁸ Tidigare riksföreståndare – Sten Sture den äldre, Svante Nilsson och Sten Sture den yngre – hade gjort flera försök i den riktningen, men de hade alla stannat vid just ofullgångna försök.

Således kan man säga att den 7 juni 1522 togs ett avgörande steg på vägen mot en statlig svensk örlogsflotta, men att detta steg hade en nog så viktig förhistoria.⁵⁹

Om vi till exempel riktar blickarna mot det samtida England så är det tydligt att Royal Navy började byggas ut och alltmer ställas under statlig kontroll framför allt under Henrik VIII:s regeringstid (1509-1547). Men samtidigt fanns det en lång och innehållsrik medeltida historia för de engelska sjöstridskrafterna. Frågan är således varifrån den brittiska flottan räknar sitt ursprung, från förhistorien eller omdaning till en flotta under statlig kontroll? I England har svaret varierat beroende på vilken forskare man konsulterar. Men när den första moderna brittiska sjökrigshistoriska utställningen öppnades 1891, så valde den drivande kraften, John Knox Laughton, skaparen av en vetenskapligt grundad forskning om den brittiska örlogshistorien, att ta avstamp i den komplexa bilden av engelska sjöstridskrafter under medeltiden. Han lyfte särskilt fram "Cinque Ports", de fem (egentligen sju) hamnstäder som, mot tullförmåner, vid sidan av kloster, biskopar och världsliga stormän skulle förse kungamakten med väpnade fartyg i händelse av krig.⁶⁰

I Sverige har forskarna genomgående gjort ett annat val, nämligen att fokusera på framväxten av den statliga örlogsflottan, utan att för den skull bortse från den senmedeltida förhistorien. Den fokuseringen har förstärkts av Gustav Vasas maktövertagande som slutet för den nordiska Kalmarunionen och uppkomsten av en svensk nationalstat. Därmed har fokus hamnat på den 7 juni 1522.

Valet mellan att uppmärksamma en händelse och en process är självfallet inget unikt för den marina historien. Ett tydligt exempel på hur en händelse fått bilda grunden för ett jubileum, även om den snarast bara är ett steg i en lång process, är Ansgarsmonumentet på Björkö i Mälaren, rest 1834 för att högtidlighålla 1 000-årsminnet av missionären Ansgars första besök där 829 (eller 830). Ansgars besök fick inga stadigvarande resultat, men har ändå räknats som ett första steg i den månghundraåriga process som förvandlade Sverige till ett kristet land. När monumentet restes såg många inom kyrkan det lika mycket som ett firande av kristnande som av reformationen på 1500-talet.⁶¹

På motsvarande sätt kan man säga att högtidlighållandet minnet av händelserna i Slätbaken den 7 juni 1522 som en symbol för en längre utvecklingsprocess, men en process där den 7 juni 1522 faktiskt innebar ett avgörande steg.

Summary

The navy 500 years – the military's use of history in Sweden

In June 2022 the Swedish navy marks its 500 years jubilee. In connection with that the paper discusses other jubilees and uses of history within the Swedish armed forces from a historical perspective.

The paper starts with a shorter discussion about what it means to celebrate a jubilee for a military organization, for example, a military school. Is it the organization, the school itself, or is it the activity there, i.e. the education, that could have a much longer history than the school itself, that is celebrated?

A special prerequisite for the Swedish armed forces is that the country hasn't been at war since 1814. There are no modern military activities to remember, although casualties have been suffered in modern international peace-keeping or peace-enforcing operations. However, some episodes during the two centuries of official peace are still remembered, among them the loss of the submarine *Ulven* in the spring of 1943.

Important memorial sites are the naval graveyard (Galärvarvskyrkogården) in Stockholm, the naval graveyard at Nya Varvet in Gothenburg as well as the monument at Älvsnabben close to Berga naval base in the southern archipelago of Stockholm. The later was erected in 1930 where the Swedish navy in 1630 was gathered to sail with the army forces to begin Sweden's involvement in the Thirty Years war, although the monument itself is a more general remembrance of the naval history in that part of the archipelago.

A special place in the use of history within the Swedish navy is the crushing victory in the summer of 1790 over the Russian galley fleet at Svensksund outside Kotka in Finland (then a part of the Swedish realm). Monuments have been erected both in Finland and Sweden and ships have been named "Svensksund".

The paper also discusses the use of history within the Swedish army as well as the writing of unit history books of different kinds, both within the army and the navy.

Referenser

Krigsarkivet (Riksarkivet, Arninge):

Fankommittén 1888:

Volym I Handlingar 1888

Fanutredningen 1927:

Volym II Inkomna handlingar 1927

Sjökrigsskolan, Expeditionen:

Volym Ö 1:1-6 Handlingar till Sjökrigsskolan minnesskrift 1867-1942

Ö 1a:1-4 Handlingar till Sjökrigsskolans jubiléer 1953-1967.

Tryckta källor:

Fartyg byggda vid varvet i Karlskrona, i Erik Norberg, red., *Karlskronavarvets historia. Del 2, 1866-1992*, Karlskrona 1993 s 243-252.

Litteratur

Arnshav, Mirja, *Minnen av Ulven*, i Andreas Linderöth, red., *Det dolda hotet – 12 forskare om ubåtar*, Karlskrona 2014 s 11-29.

Aronsson, Peter, *Historiebruk: att använda det förflutna*. Lund 2004.

Aronsson, Peter, "Monumentens besvärjelser", i Jonas Frykman/Billy Ehn, red., *Minnesmärken. Att tolka det förflutna och besvärja framtiden*, Stockholm 2007, s 275-297.

Barkman, Bertil C:son, *Kungl. Svea livgardes historia. Band I, 1523-1560*. Stockholm 1937.

Berg, Lars Otto, "Skärgårdsflottans fartyg", i Hans Norman, red., *Skärgårdsflottan. Uppbyggnad, militär användning och förankring i det svenska samhället 1700-1824*, Lund/Sthlm 2012 s 391-406.

Birke, Sune/Braunstein, Christian, *Sveriges marina förband och skolor under 1900-talet. Statens försvarshistoriska museer. Skrift nr 13*. Stockholm 2011.

Black, Jeremy, *Using history*. London 2005.

Borgenstam, Curt/Insulander, Per/Kaudern, Gösta, *Jagare. Med svenska flottans jagare under 80 år*, Falkenberg 1989.

Collins, Randall, *Interaction ritual chains*, Princeton 2004.

Connor, Stanley R, "The Place of Unit History", i *A Guide to the Study and Use of Military History*. Ed. John E Jessup/Robert W Coakley. Center of Military History U.S. Army, Washington D.C. 1979.

Cyrus, Allan, *Kungl.Kustartilleriet 1902-1952. Vapenslagets historia utgiven av Kustartilleriinspektionen med anledning av Kungl Kustartilleriets femtio-åriga tillvaro som självständigt truppslag*. Sthlm 1952.

Ekström, Anders, *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets Världsutställningar*. Sthlm 1984.

Ekström, Simon, *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*, Göteborg/Stockholm 2021.

Ericson (Wolke), Lars, *Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*, Lund 1995.

Ericson (Wolke), Lars, "Historiskt panorama eller samtidsutställning? Arméns och flottans paviljong på Stockholmsutställningen år 1897", i Fred Sandstedt/Thomas Roth, red., *Athena och Ares. Till minne av vännen och kollegan Bengt M. Holmquist. Statens Försvarshistoriska Museer. Skrift nr 3*. Sthlm 1999, s 101-120.

Ericson Wolke, Lars, "Major victories and painful defeats", i *In Hoc Signo Vincas. A Presentation of The Swedish State Trophy Collection*. Stockholm 2006, s 61-70.

Ericson Wolke, Lars, *Krigets idéer. Svenska tankar om krigföring*. Stockholm 2007.

Ericson Wolke, Lars, "Die Schlacht bei Lützen", i Maik Reichel/Inger Schubert, Hrsg., *Gustav Adolf, König von Schweden. Die Kraft der Erinnerung 1632-2007*. Düsseldorf 2007, s 61-70 (2007a).

Ericson Wolke, Lars, " 'Huru delikat fanfrågan behandlas... ' Segernamnen på den svenska arméns fanor under 1800- och 1900-talen som uttryck för historiebruk och vetenskapssyn", i Christer Kuvaja/Ann-Catrin Östman, red., *Svärdet, ordet och pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia. Festskrift till Nils Erik Villstrand den 24 maj 2012*. Skrifter utgivna av Historiska Samfundet i Åbo XII. Åbo 2012, s 471-496.

Ericson Wolke, Lars, *Sjöslag och rysshärjningar. Kampen om Östersjön under stora nordiska kriget 1700-1721*. Stockholm 2012 (a).

Ericson Wolke, Lars. "Sjöhistoriska Samfundets grundande 1939 – några historiografiska och personhistoriska aspekter", i *Forum navale. Sjöhistoriska Samfundets tidskrift 2016*, s 102-128.

Ericson Wolke, Lars, *Stridens verklighet. Döden på slagfältet i svensk historia 1563-1814*. Lund 2020.

Ericson Wolke, Lars, *Gustavus Adolphus. Sweden and the Thirty Years War 1630-1632*. Barnsley 2022.

Ericson Wolke, Lars/Hammar, AnnaSara, *Sjöfolk och sjömakt. Den svenska flottan under 500 år*. Stockholm 2022.

Eriksson, Fredrik, Piotr Wawrzyniuk, Johan Eelend, "Döden i militära minnen och myter i Östersjöområdet, efter det stora kriget fram till 1939", i *Historisk Tidskrift 131:3*, 2011, s 560-589.

Glete, Jan, "Kriget till sjöss 1788-1790, i Gunnar Artéus, red., *Gustav III:s ryska krig*. Stockholm 1992, s 110-174.

Grimberg, Carl, *Svenska folkets underbara öden. IX. Den sociala och kulturella utvecklingen från Oskar I:s tid till våra dagar samt de politiska förhållandena under Karl XV:s, Oskar II:s och Gustaf V:s regering*. Stockholm 1925.

Haglund, Magnus, *Flottans seder och traditioner*. Stockholm 2015.

Hattendorf, John B/Simpson, B Mitchell III/Wadleigh, John R, *Sailors and Scholars. The Centennial History of the U.S. Naval War College*, Newport, RI 1984.

von Hofsten, Gustaf/Waernberg, Jan, *Örlogsfartyg. Svenska maskindrivna fartyg under tretungad flagg*. Stockholm 2003.

Holmquist, Bengt M/Sjöberg, Bengt, *Försvarets traditioner i framtiden. Statens försvarshistoriska museer, Skrift nr 1*. Sthlm 1990.

Hosar, Hans P, *Kunnskap, Dannelse og Krigens Krav – Krigsskolen 1750-2000*. Oslo 2000.

Iko, Per, "Södra Stäket 1719. Ryssarna vid Stockholm", i Lars Ericson (Wolke) m fl, *Svenska slagfält*, Stockholm 2003 s 352-358.

Insulander, Per, *Minnesdagar för marinen*. Karlskrona 1992.

Jarlert, Anders, *Sveriges kyrkohistoria. 6. Romantikens och liberalismens tid*. Stockholm 2001.

Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning, 1985-1995*. Stockholm 1999.

Kleberg, Johan, *Amiralitetskollegium – Marinförvaltningen. Biografiska anteckningar 1634-1934. Svenska ämbetsverk, del III*. Stockholm 1934.

von Konow, Jan, *Skånska kavalleriregementet. K 2 1928-52*. Varberg 1992

Kronprinsens husarregemente 1758-1908. Kort öfversigt af Kronprinsens husarregementets historia. Minneskväde vid regementets 150-årsfest den 24 april 1908. Katalog öfver regementets historiska utställning 1758-1908. Malmö 1908.

Kustflottan. De svenska sjöstridskrafterna under 1900-talet. Red.: Gustaf von Hofsten/Frank Rosenius. Karlskrona 2009.

Kustförsvar. Från kustbefästningar till amfibiekår. Stockholm 2002.

Lambert, Andrew, *The Foundations of Naval History. John Knox Laughton, the Royal Navy and the Historical Profession.* London 1998.

Liene, Timo, *Hands on the Hilt. A Brief History of Finnish Officer Training. A Publication of the National Defence College's Department of War History.* Helsingfors 2000.

Littlewood, Kevin/Butler, Beverley, *Of Ships and Stars. Maritime heritage and the founding of the National Maritime Museum, Greenwich.* London/Greenwich 1998.

Mankell, Julius, *Studier öfver svenska skärgårds-flottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar.* Stockholm 1855.

Neuding Skoog, Martin, *I rikets tjänst. Krig, stat och samhälle i Sverige 1450-1550.* Lund 2018.

Norberg, Erik, "Krigsskolor i utlandet", i Dens., red., *Karlberg. Slott och Skola. 1. Utbildningen till officer 1792-1992*, Stockholm 1992, s 439-466

Norberg, Erik, "Från marinverkstäder till aktiebolag 1945-1992", i Dens., red., *Karlskronavarvets historia. Del 2, 1866-1992*, Karlskrona 1993 s 135-202.

Norman, Hans, red., *Skärgårdsflottan. Uppbyggnad, militär användning och förankring i det svenska samhället 1700-1824.* Lund 2000.

Oredsson, Sverker, "Järnvägarna", i Jakob Christensson, red., *Det moderna genombrottet. Signums svenska kulturhistoria.* Stockholm 2008.

Rodell, Magnus, *Att gjuta en nation. Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt.* Stockholm 2002.

Rodger, N A M, *The Safeguard of the Sea. A Naval History of Britain, 660-1649.* London 2004.

Rosell, Lennart, "Hundra års regementshistorisk forskning", i *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 1982:2.

Rosencrantz, Holger, *Minnesblad ur Kronprinsens husarregementets historia tillägnade dess Kamratförening 1937.* Malmö 1937.

Schubert, Inger, *Lützen. På spaning efter ett minne.* Stockholm 2007.

Schøning, Anna Sofie H, *Fortid for fremtid. Historiebrug i hærens videregående officersuddannelse 1900-2016. Ph.d.-afhandling, Januar 2021.* Roskilde Universitet og Forsvarsakademiet 2021.

(Kungl.) *Sjökrigsskolan 1867-1942.* Red. Aug. Giron (Första delen) och Georg Hafström (Andra delen). Stockholm 1942.

(Kungl.) *Sjökrigsskolan 100 år. Del III 1943-67.* Stockholm 1967.

Sjöstrand, Wilhelm, *Kadettskolan i Karlskrona 1756-1792.* Karlskrona 1937.

Stahre, Nils-Gustaf, *Ortnamn i Stockholms skärgård*, Sthlm 1986.

Sylvan, O R, *Korvetten Carlskronas sista resa. Aktuellt 1996 – Marinmuseum*, Karlskrona 1996 (1. uppl. 1946).

Svenska armén genom tiderna. Malmö 1949.

Svenska flottans historia. Örlogsflottan i ord och bild från dess grundläggning under Gustav Vasa fram till våra dagar. I, 1521-1679. Malmö 1942.

Svensksund 1790-1940. En minnesbok utarbetad av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning. Stockholm 1940.

Sörensen, Thomas, *Sista striden. De Mörnerska husarerna vid Bornhöft*, Stockholm 2004.

Tegnander, Oscar, *Kungl Sjökrigsskolan: ett 200-årsminne: 1756-1956.* Näsbypark 1956.

Villstrand, Nils Erik, "Ett avlägset krigs närhet. Det trettioåriga kriget och Finland", i Lars Ericson (Wolke), red., *Vägen till Westfaliska freden. Sverige och trettioåriga kriget.* Lund 1998, s 83-112.

Wahlöö, Claes/Larsson, Göran, *Sextonhundrasjuttiosex. Minnet av historien och historien om minnet. Berättelse om ett krigets år och det blodiga slaget vid Lund.* Lund 1996.

Wedin, Folke, *Amiralitetskollegiets historia. V, 1920-1968.* Stockholm 1968.

Wendt, Einar, *Amiralitetskollegiets historia. I, 1634-1695.* Stockholm 1950.

Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte.* Lund 1999.

Åberg, Alf, *Indelningen av rytteriet i Skåne åren 1658-1700. Försvenskingsproblemet i belysning av det militära organisationsarbetet.* Lund 1947.

Östergren, Stefan/Lindblad, Carl Wilhelm/Norberg, Erik, *Arméförvaltningens historia.* Stockholm 1987.

Noter

¹ Black 2005; Aronsson 2004.

² KrA, *Sjökrigsskolans arkiv* vol Ö 1:1-6.

³ Kungl. Sjökrigsskolan 1867-1942, I-II.

⁴ KrA, *Sjökrigsskolans arkiv* vol Ö 1a: 1-4

⁵ *Kungl. Sjökrigsskolan 100 år. Del III, 1943-67.*

⁶ Tegnander 1956; Ericson Wolke 2007, s. 144-145; Sjöstrand 1937.

⁷ Norberg 1992.

⁸ Hattendorf m fl 1984, kap. 1.

⁹ Hosar 2000, s 20-29.

¹⁰ Liene 2000.

¹¹ Ett belysande resonemang kring detta förs, utifrån internationell forskning, i Eriksson m fl 2011, s 566-567 och passim.

¹² Ericson Wolke 2020, kapitel 22; Arnshav 2014; Ekström 2021, kapitel 4. För minnesaktiviteter kring civila dödsoffer vid olika katastrofer, se Aronsson 2007, s 292-294.

¹³ Collins 2004, s 47-49. För ett resonemang kring de olika mottagarna av historiebrukets budskap se Eriksson m fl 2011, s 567.

¹⁴ Eriksson m fl 2011, s 570-571.

¹⁵ Eriksson m fl 2011, s 572; Ericson (Wolke) 1995, s 250-251.

¹⁶ Karlsson 1999; Zander 2001, s 39-57.

¹⁷ Rodell 2001; Grimberg 1925, s 512 (citatt). För järnvägsinvigningarna i sitt kulturella och politiska sammanhang se Oredsson 2008, s. 193-198.

¹⁸ Allmänt om Stockholmsutställningen i Ekström 1994. De militära utställningarna behandlas i Ericson (Wolke) 1999.

¹⁹ Schøning 2021, s 6 f och passim.

²⁰ Insulander 1992; Haglund 2015, s 108 f.

²¹ Ericson Wolke 2012a s 91, 167-173.

²² Glete 1992, s 141-146.

²³ Glete 1992, s 162-165.

²⁴ Ericson (Wolke) 1999, s. 111-115.

²⁵ Svensksund 1790-1940; Ericson Wolke 2016.

²⁶ När inget annat sägs bygger avsnittet på *Haglund 2015.*

²⁷ *Arnshav 2014.*

²⁸ Standardverket om förlisningen är *Sylvan 1996.*

²⁹ *Stahre 1986* s 76 f.

³⁰ Ericson Wolke 2006.

³¹ Kronprinsens husarregemente 1758-1908.

³² Rosencrantz 1937; Ericson Wolke 2020; Sörensen 2004.

³³ Erik Zeehs resonemang i en PM den 25 februari 1928, i KrA, *Fanutredningen 1927* volym II. För de olika utredningarna om segernamn se Ericson Wolke 2012.

³⁴ Wahlöö/Larsson 1996; Iko 2003.

³⁵ Om utvecklingen av minnesaktiviteterna se Schubert 2007.

³⁶ Villstrand 1998; Ericson Wolke 2022, kapitel 12.

³⁷ Ericson Wolke 2007a och 2012, s 486-492. Citatet av Oscar II ut en hans PM i KrA, *Fankommittén 1888* volym 1.

- ³⁸ Barkman 1937, s 6-7, 164-165.
- ³⁹ Barkman 1937.
- ⁴⁰ Svenska armén genom tiderna.
- ⁴¹ Om genren se bl a Connor 1979.
- ⁴² Rosell 1982.
- ⁴³ Holmquist/Sjöberg 1990.
- ⁴⁴ von Konow 1992, s 17-82. För Lybeckers ryttare och den tidiga framväxten av kavaleriförbanden i Skåne se Åberg 1947.
- ⁴⁵ Cyrus 1952.
- ⁴⁶ Kustförsvaret 2002.
- ⁴⁷ Kleberg 1934; Wendt 1950; Wedin 1968; Östergren 1987.
- ⁴⁸ Svenska flottans historia, förordet.
- ⁴⁹ Norman 2000.
- ⁵⁰ Mankell 1855.
- ⁵¹ Kustflottan...
- ⁵² Ericson Wolke 2012a, s 67-68.
- ⁵³ Bestående av 34. robotbåtsdivisionen, 18. och 36. patrullbåtsdivisionerna och den 31. kustkorvettdivisionen.
- ⁵⁴ Birke/Braunstein 2011 s 84, 88.
- ⁵⁵ För ett djupare resonemang om bruket av fartygsnamn i flottan se Ericson Wolke/Hammar 2022.
- ⁵⁶ *Norberg* 1993 s 189-191; *Borgenstam/Insulander/Kaudern* 1989 s 218; *Berg* 2012 s 394; *Fartyg byggda vid varvet i Karlskrona* s 243, 245, 247, 251.
- ⁵⁷ von Hofsten/Waernberg 2003, s 96-97.
- ⁵⁸ Neuding Skoog 2018.
- ⁵⁹ Ericson Wolke/Hammar 2022.
- ⁶⁰ Littlewood/Butler 1998, s 21-23; Lambert 1998, s 114-116. För ett resonemang om den statliga engelska örlogsflottans stegvisa framväxt se t ex Rodger 2004.
- ⁶¹ Jarlert 2001, s 114.